

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان :

ضرورت آموزش سواد رسانه ای در نظام آموزشی کشور،

چالش ها و راهکارها

محقق:

پریوش محمدی

حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها)

استان کرمانشاه

چکیده

رسانه‌ها در جهان امروز به یکی از اصلی‌ترین عوامل شکل‌دهی فرهنگ و سبک زندگی نسل جدید تبدیل شده‌اند. نفوذ شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی، هویت و الگوهای ارتباطی دانش‌آموزان و دانشجویان را به شدت تحت تأثیر قرار داده و ضرورت بازنگری در نظام آموزشی را آشکار ساخته است. سواد رسانه‌ای به معنای توانایی دریافت، تحلیل، نقد و گزینش پیام‌های رسانه‌ای است که می‌تواند نسل جوان را به مصرف‌کنندگان آگاه، نقاد و مسئول تبدیل کند. هدف این پژوهش، بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی کشور و تحلیل چالش‌ها و راهکارهای تقویت آن است. روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اسناد و تجارب کشورهای مختلف انجام گرفته است. ابتدا ضرورت توجه به آموزش سواد رسانه‌ای و نقش آن در ارتقای تربیت فرهنگی و اجتماعی بررسی شده، سپس چالش‌های موجود در ایران شناسایی گردیده و در نهایت راهکارهای پیشنهادی برای رفع آن‌ها ارائه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ضعف زیرساخت‌ها و محتوای بومی، کمبود معلمان متخصص، مقاومت فرهنگی و محدودیت‌های برنامه درسی از مهم‌ترین موانع توسعه آموزش رسانه‌ای در ایران محسوب می‌شوند. در مقابل، تجربه کشورهای پیشرو نشان داده است که با تدوین برنامه‌های درسی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی، تربیت معلمان و کارشناسان رسانه، تولید محتوای بومی و جذاب، گنجاندن آموزش رسانه‌ای در دروس رسمی و فوق‌برنامه و همکاری نهادهای آموزشی با خانواده‌ها و رسانه‌ها می‌توان زمینه ارتقای سواد رسانه‌ای را فراهم ساخت. نتیجه پژوهش آن است که تقویت آموزش سواد رسانه‌ای نه تنها راهی برای مصون‌سازی نسل جوان در برابر آسیب‌های رسانه‌ای است، بلکه نقشی تعیین‌کننده در توسعه فرهنگی و اجتماعی کشور دارد.

کلیدواژه‌ها: سواد رسانه‌ای، نظام آموزشی، چالش‌ها، راهکارها، فرهنگ اسلامی - ایرانی

رسانه‌ها در جهان امروز به یکی از اصلی‌ترین ابزارهای انتقال فرهنگ، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری تبدیل شده‌اند. نفوذ گسترده شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و برنامه‌های تصویری، سبک زندگی و الگوهای ارتباطی نسل جدید را دگرگون ساخته است. در چنین شرایطی، نظام آموزشی کشور وظیفه دارد با تقویت سواد رسانه‌ای، نسل جوان را به مصرف‌کنندگان هوشمند، نقاد و مسئول در برابر پیام‌های رسانه‌ای تبدیل کند. با وجود اهمیت روزافزون رسانه‌ها، نظام آموزشی ایران تاکنون نتوانسته است آموزش سواد رسانه‌ای را به صورت سازمان‌یافته و مؤثر در برنامه‌های درسی جای دهد. دانش‌آموزان و دانشجویان بیش از هر زمان در معرض پیام‌های متنوع رسانه‌ای قرار دارند، اما مهارت کافی برای تحلیل، نقد و گزینش محتوای صحیح را در اختیار ندارند. این وضعیت موجب آسیب‌پذیری فرهنگی و اجتماعی نسل جدید و افزایش فاصله میان نظام آموزشی و نیازهای واقعی جامعه شده است. آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند ضمن ارتقای قدرت تحلیل، به تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان کمک کرده و آنان را در برابر تهدیدهای رسانه‌ای مصون سازد. همچنین، توجه به این امر در نظام آموزشی کشور به ارتقای کیفیت آموزش، تربیت شهروند مسئول و حفظ ارزش‌های اسلامی - ایرانی منجر خواهد شد. بررسی پیشینه نشان می‌دهد که پژوهش‌های مختلف به موضوع سواد رسانه‌ای پرداخته‌اند: باقری (۱۳۹۸) در پژوهشی به چالش‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس ایران اشاره کرده است. شکرخواه (۱۳۹۶) مفهوم سواد رسانه‌ای را تبیین و بر ضرورت آموزش آن در نظام آموزشی تأکید کرده است. پژوهش یونسکو (۲۰۱۷) با عنوان **Media and Information Literacy** بر نقش آموزش رسانه‌ای در توسعه پایدار تأکید دارد. فراهانی و همکاران (۱۴۰۰) آموزش سواد رسانه‌ای را عامل کاهش تأثیرات منفی شبکه‌های اجتماعی بر نوجوانان دانسته‌اند. مطالعات باکینگهام (Buckingham, 2015) در حوزه آموزش رسانه‌ای، الگوهای موفق کشورهای غربی را معرفی کرده و بر بومی‌سازی آن‌ها در سایر کشورها تأکید

نموده است. هدف کلی: تبیین ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی ایران و شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهای کاربردی برای تقویت آن.

۱- مفهوم‌شناسی

در این بخش به تبیین و بررسی برخی از کلمات در لغت و اصطلاح میپردازیم.

۱-۱. رسانه

واژه «رسانه» از ریشه «رساندن» گرفته شده و در لغت به معنای «وسیله و واسطه انتقال پیام» آمده است (معین، ۱۳۸۷، ج ۲: ۱۳۴۲). در علوم ارتباطات، رسانه هر ابزار یا نهادی است که اطلاعات، افکار و ارزش‌ها را از فرستنده به گیرنده منتقل می‌کند و شامل رسانه‌های سنتی و نوین می‌گردد (مک‌کویل، ۱۳۸۵، ج ۱: ۲۵).

۱-۲. سواد

«سواد» در لغت به معنای «نوشتن و خواندن» و نیز «خط و کتابت» آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۷: ۹۵۴۶). در علوم تربیتی، سواد به «مجموعه مهارت‌ها و توانایی‌های فرد در درک و استفاده نقدانه از اطلاعات و نمادها» اطلاق می‌شود (یونسکو، ۲۰۱۰، ج ۱: ۷۳).

۱-۳. سواد رسانه‌ای

ترکیب «سواد رسانه‌ای» در لغت به معنای «توانایی درک و استفاده از پیام‌های رسانه‌ای» است (عمید، ۱۳۸۹، ج ۱: ۶۲۳). در اصطلاح، به مجموعه توانایی‌ها برای دسترسی، تحلیل، ارزیابی و تولید پیام‌های رسانه‌ای گفته می‌شود؛ به گونه‌ای که فرد بتواند معنا و مقاصد پنهان و آشکار رسانه‌ها را دریابد (باکینگهام، ۱۳۸۶، ج ۱: ۴۲). در ایران، این مفهوم بیشتر با رویکرد «تقویت قدرت تحلیل در مواجهه با رسانه‌ها» تعریف شده است (شکرخواه، ۱۳۹۱، ج ۱: ۵۹).

۱-۴. نظام آموزشی

۱۳۹۴: ۱۲۳). اهمیت طراحی الگوی بومی تأکید دارند و پیشنهاد می‌کنند که نهادهای آموزش و پرورش و رسانه ملی نقش کلیدی در آموزش ایفا کنند. این الگو شامل اهداف مشخص، محتوای متناسب با سن و نیازهای نوجوانان، شیوه‌های تدریس فعال و ارزیابی‌های مؤثر است و توجه به سبک زندگی ایرانی-اسلامی و مقابله با هجمه‌های رسانه‌ای از مؤلفه‌های اصلی آن است.

در نهایت، همکاری میان معلمان، پژوهشگران و متخصصان رسانه برای تولید محتوای آموزشی بومی ضروری است. این همکاری امکان طراحی بسته‌های آموزشی متنوع و کاربردی، مطابق با نیازهای دانش‌آموزان و شرایط مدارس را فراهم می‌کند و موجب افزایش اثربخشی آموزش سواد رسانه‌ای می‌شود (مرکز تربیت رسانه‌ای باران، ۱۳۹۹؛ احمدی، ۱۳۹۹).

نتیجه گیری

با توجه به بررسی‌های انجام شده، روشن شد که آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی کشور ضرورتی انکارناپذیر است. گسترش رسانه‌های نوین و تأثیر مستقیم آن‌ها بر سبک زندگی، هویت و ارزش‌های نسل جدید، نظام آموزشی را ملزم می‌سازد تا مهارت‌های تحلیلی و انتقادی دانش‌آموزان را در مواجهه با پیام‌های رسانه‌ای تقویت کند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که مهم‌ترین موانع توسعه سواد رسانه‌ای در ایران، ضعف زیرساخت‌ها، کمبود معلمان متخصص، مقاومت فرهنگی و ساختاری، نبود سیاست‌گذاری کلان و منابع آموزشی ناکافی است. در مقابل، تجربه کشورهای پیشرو نشان می‌دهد که با تدوین برنامه‌های درسی بومی و منطبق با فرهنگ اسلامی - ایرانی، تربیت معلمان کارآمد، تولید محتوای آموزشی جذاب، گنجاندن آموزش رسانه‌ای در برنامه‌های رسمی و فوق‌برنامه، و همکاری نهادهای آموزشی با خانواده‌ها و رسانه‌ها، می‌توان زمینه توسعه پایدار سواد رسانه‌ای را فراهم کرد. بنابراین، تحقق این هدف نیازمند عزم ملی، سیاست‌گذاری هماهنگ و سرمایه‌گذاری مستمر است تا نسل جوان در برابر تهدیدات رسانه‌ای مصون گردد و در عین حال از فرصت‌های رسانه‌ها برای رشد فرهنگی و اجتماعی بهره‌مند شود.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. عابدی، احمد. نظام آموزشی و سواد رسانه‌ای. تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۸.
۲. عسگری، نادر. آموزش رسانه‌ای در مدارس. تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۷.
۳. عسکری، حمید. آموزش و رسانه. تهران: نشر سمت، ۱۴۰۰.
۴. عزیزی، محمد. سواد رسانه‌ای و آموزش. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۸.
۵. عزیزی، محمد و همکاران. «مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری برنامه درسی سواد رسانه‌ای در کشورهای پیشرو و ایران». فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱۴۰۱.
۶. عمید، حسن. فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۹.
۷. فاضلی، رضا. آموزش و فرهنگ. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۵.
۸. فراهانی، مهدی. سواد رسانه‌ای و تربیت اجتماعی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۰.
۹. فراهانی، مهدی و همکاران. «نقش آموزش سواد رسانه‌ای در کاهش تأثیرات منفی شبکه‌های اجتماعی بر نوجوانان». مجله علوم تربیتی، ۱۴۰۰.
۱۰. فرهادی، محمد. مبانی تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
۱۱. جعفری، علی. سواد رسانه‌ای و چالش‌های آن در ایران. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر، ۱۳۹۷.
۱۲. حسینی، ابوالفضل. آموزش و رسانه. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۹۵.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۱۴. رضایی، مریم. «چالش‌های آموزش سواد رسانه‌ای در ایران». فصلنامه پژوهش‌های علوم تربیتی، ۱۳۹۸.

۱۵. رحیمی، حسین. سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران. تهران: انتشارات پژوهشکده فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۲.
۱۶. صادقی مظاهری، علی. «تحلیل اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش». فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۴.
۱۷. صلواتیان، زهره و همکاران. آموزش رسانه و جامعه. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴.
۱۸. شاه‌قاسمی، وحید. «دیدگاه انتقادی درباره صنعت سواد رسانه‌ای در ایران». فصلنامه مطالعات ارتباطی، ۲۰۲۱.
۱۹. شکرخواه، یونس. مقدمه‌ای بر سواد رسانه‌ای. تهران: نشر ثقلین، ۱۳۹۶.
۲۰. مک‌کویل، دنیس. نظریه‌های ارتباطات جمعی. ترجمه پرویز مرزبان. تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۱۳۹۲.
۲۱. ملکی، حسن. راهبردهای نوین در آموزش و پرورش. تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۳.
۲۲. معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۵.
۲۳. مرکز تربیت رسانه‌ای باران. گزارش عملکرد و برنامه‌های آموزشی. تهران: مرکز تربیت رسانه‌ای، ۱۳۹۹.

منابع لاتین

- Buckingham, David. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003
- Buckingham, David. Teaching Media Literacy. London: Routledge, 2015.
- Castells, Manuel. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol. 1. Oxford: Blackwell, 2005

Potter, W. James. Media Literacy. 8th edition. Thousand Oaks: Sage Publications, 2019

منابع یونسکو (UNESCO)

UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework. Paris: UNESCO, 2013

UNESCO. Media and Information Literacy. Paris: UNESCO, 2017

UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO, 2011

UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO, 2011

یونسکو. سواد و توسعه پایدار. ترجمه فارسی. تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۹۶.